

Följande härrör sig från ett samtal den 2 juli 1970 med Anna Hammarström, född 1904 i Skärås och Evert Norin, född 1902 i Våtmo, Hedvigsfors.

Evert Norins föräldrar var kolare och hade ett arrendeställe i Våtmo. Föräldrarna hette Daniel Norin, född 1860, och Karin Lindberg, född 1863. De kom båda ifrån Brännås. I familjen fanns tretton barn, åtta pojkar och fem flickor.

Evert Norin minns inte, hur mycket pappan skulle kola på sitt arrendekontrakt, men han vet att förtjänsten var dålig. För kolningen så fick fadern 3:60 per stig. Då skulle man ändå själv hugga kolveden. Det var brukligt att kolarna gjorde det fram till ungefär 1910.

Arrendestället i Våtmor bestod av sexton tunnland, där man sådde korn och havre, men Evert Norin påpekar, att det växte inte lika bra på den tiden som det gör nu. Det var i alla fall ett gott ställe, man hade det bra ställt, kunde slakta en kalv ibland, säger Norin, men ibland så fick man också svälta.

Fadern slutade som kolare när Evert Norin var i sextisjuårsåldern. Då blev pappan skogsarbetare, och man flyttade in till Hedvigsfors. Då Evert Norin var i 10-11-årsåldern så började han arbeta, och han fick då hugga kolved för någon liten slant per dag. Han minns att han högg ihop till ett par nya, grova skor, som han emellertid högg sönder när han första gången hade dem på sig.

När han hade gått ut skolan och gick och läste för prästen, då han var fjorton år, så började han hugga timmer, började arbeta på allvar. Man gick och läste för prästen varannan vecka på vårterminen, och varannan vecka var han med fadern och högg timmer. På sommaren hjälpte han skogvaktaren att blecka och stämpla skogen, men på vintern så högg han timmer och fick då fem kronor per dag. Att "blecka" betyder, att man märkte ut på träden vilka som skulle användas som kolved.

Vid tjugofem års ålder så skaffade sig Evert Norin ett jordbruk i Nupan, ett arrendeställe. Han tog över det efter Villehard Dahlbergs styvfar i Nupan. Det var ett bra jordbruk, berättar han, ganska stort. Det hade aderton tunnland jord, och han hade två hästar. Man hade det ganska bra ställt, genom att man hade arrendestället, menar han. Man fick mjölk och smör, fläsk och bröd o.s.v., och utan jorden så tror han inte att han hade klarat det. Vintertid hjälpte han i alla fall till med att stämpla i skogen för att få några extraförtjänster.

Arrendet på gården i Nupan betalade han med 190 kr om året, och dessutom skulle han kola 90 stigar, för vilka han fick 3.90 per stig. Producerade han mer än 90 stigar kol, så fick han 4.50 för varje överskjutande stig.

Bolaget reparerade byggnaderna på arrendestället, men det fanns inga bekvämligheter, berättar Norin. Vatten fanns inte indraget i huset. Däremot så fanns det i ladugården. Elektricitet hade man inte heller. Norin berättar att Hedvigsfors fick elektricitet ungefär 1916-1917, men inte förrän 1945 så blev elektricitet indraget på hans arrendeställe i Nupan. Då hade han emellertid under kriget, andra världskriget, byggt ut en liten bäck på gården, så att han fick litet lyse och slapp använda fotogen.

Norin bodde kvar i Nupan till 1950. Då fanns fortfarande inte vatten indraget i huset, inget avlopp o.s.v.

I Nupan fanns en skola, en ambulerande skola, som periodvis höll till i Nupan och periodvis i Alsjö. Själv gick Evert Norin som barn i skola i Hedvigsfors, dit han fick gå 4-5 kilometer. På hösten gick man under en månads tid varje dag i skolan, man därefter gick man, som Norin säger, annen var dag. Lärarinnan, fröken Anna Vallén, hade sex klasser att hålla reda på. Varannan dag hade hon de två yngsta klasserna, varannan dag de fyra större. Vissa dagar fick man stanna kvar i skolan och städa och bära in ved, och vissa mornar skulle man komma dit tidigare för att elda i kaminerna.

Efter skolgången skulle man läsa för prästen i Bjuråker - det var Ringkvist. Då bodde man inackorderad i någon gård och betalade för det fem kronor i månaden. Man hade då med sig matsäck för hela veckan, men kunde köpa lite mjölk i familjen. På lördagarna gick man till fots hem. Sedan kunde man stanna hemma en vecka, och skulle vara tillbaka hos prästen nästa vecka. Läsningen pågick således varannan vecka på vårterminen.

Anna Hammarströms föräldrar var kolare i Skärås. Pappan hette Jonas Olsson och var född 1885, mamman hette Karin Larsson och var född 1879. De kom båda från Skärås. I familjen fanns sex barn. Man bodde alla i köket i stugan, men på sommartid flyttade man in i ett s.k. kallrum där det fanns en öppen spis.

1918, då pappan var 33 år gammal, härjade spanska sjukan. Hela familjen låg sjuk, men fadern avled. Han var den enda i trakten som dog i sjukdomen. Modern blev då lämnad ensam med de sex barnen. Hon anordnade en auktion efter pappan, och fru Hammarström minns, att det var många som aldrig betalade vad de köpte. Sedan flyttade familjen ner till Hedvigsfors, där mamman blev mjölkerska.

Hon hade kvar tjänsten som mjölkerska i 33 år. 1919, när familjen kom till Hedvigsfors, så betalades modern utav bolaget med 40 kr i månaden. Dessutom så fick hon 3 liter mjölk och fri ved.

Två utav barnen dog ganska snart, en syster till fru Hammarström hade s.k. fallsjuka och avled i elvaårsåldern, och en utav hennes bröder dog vid 18 års ålder. Familjen bodde i ett rum i det nuvarande pensionärshemmet, och man hade också ett mindre rum en trappa upp. Vatten hämtade man ur brunnen på gården. Senare byggdes det upp en pump där.

Man led ingen nöd vad det gällde mat, berättar fru Hammarström. Man åt gröt och välling, strömming, men även kött ibland. Modern hade också ett litet potatisland vid mejeriet.

Modern var tvungen att åta sig alla sorters arbete för att kunna försörja familjen. Klockan fyra på mornarna gick hon i väg för att hämta korna till mjölkningen, och när mjölkningen var överstökad - det fanns tre stycken mjölkerskor - skulle mjölken köras till mejeriet. Innan middagsmjölkningen hade hon således dagen ledig, och då brukade hon åta sig sysslor i gårdarna. Hon hjälpte till med allehanda arbeten, bl.a. under slätter och skörd. Fru Hammarström minns, att modern brukade sitta vid vävstolen pånätterna och väva tyg till barnens kläder.

En tid fick modern bidrag till sönerna. Det var när två av pojkarna gick i skolan. Då fick hon en tid 25 öre för varje pojke per dag, men det var ett bidrag som av någon anledning upphörde ganska snart. Fru Hammarström hjälpte modern då och då med mjölkningen, och hon berättar att det inte var ovanligt att man snodde åt sig ett glas mjölk då och då. Inspektör Eliasson på Hedvigsfors visste nog om det, berättar hon, men han var en väldigt snäll karl som inte sade någonting om det. Hans hustru gav förresten fru Hammarströms mor varma kläder, så att hon skulle klara sig.

Fru Hammarström minns att hon 1919, alltså det år som familjen flyttade ner till Hedvigsfors, hjälpte till med skörden i lantbruket för att tjäna en extra slant. Man var då två stycken som gick efter en skärare

som högg skörden med lie, och man skulle binda efter honom. För det arbetet fick man ungefär 1.50 per dag.

Senare samma år flyttade fru Hammarström upp till Flesma, där hon i fyra år tjänade som piga hos en kolarfamilj, Per-Erik Perssons. Hon gifte sig 1923 med sonen i huset, och bodde sedan i Flesma till 1948, då hon flyttade till Hedvigsfors.

Fru Hammarström berättar, att när hon kom till Hedvigsfors 1948, hade hon aldrig i hela sitt liv åkt tåg, och hon hade varit i Hudiksvall två gånger. Så isolerat bodde man däruppe.

Både fru Hammarström och herr Norin minns att man förr i tiden slog sig ihop i gårdarna för att skaffa strömning till vintern. Man reste då till Hudiksvall eller Jättendal med häst och vagn. Man körde på natten, så att hästarna skulle få vila tills dess att skutorna kom in på morgonen, för att genast återvända hem. Sedan saltade man in strömmingen och hade för hela vintern. Senare så kom strömmingen med båt till Friggesund, minns man. Handlaren i Hedvigsfors tog hem saltad strömning, och den köpte man i fjärdingskuttingar.

Det fanns affär i Hedvigsfors på den här tiden. Handlaren hette Vistrand, och han hade ett biträde som hette Fridolfsson. Och Kasper Fridolfsson var den som sedan hade affären lång tid i Hedvigsfors. Affären låg först där Samuelssons nu bor, berättar man, men senare så byggdes den nuvarande affären uppe vid landsvägen. Det här var på förvaltare Häggs tid, som affären kom till. De varor som man köpte i affären, åtminstone längre tillbaka, betalades aldrig, utan handlaren clearade med bolaget och fick pengar på det viset. Och man anser nog, berättar herr Norin, att förvaltare Hägg gjorde sig en liten extraförtjänst på det här viset. Även handlare Fridolfsson blev med tiden mycket förmögen. Han var väldigt hård mot arbetarna, berättar herr Nordin. Då de blev skuldsatta hos honom kunde det gå så långt, att han som pant tog deras enda ko. Handlare Fridolfsson gifte sig sedermera med en faster åt Lina Dalberg, berättar man.

I affären i Hedvigsfors fanns alla varor man behövde, som man åkte ganska sällan till Hudiksvall för att handla. Det var också besvärligt att komma till stan, man skulle gå till fots till Ede eller försöka få hästskjuts, och därifrån kunde man ta tåget. Brännvin var en vara som man i alla fall måste handla i Hudiksvall, och då slog man sig samman flera åt gången och köpte ett ankare, som innehöll 40 liter, och delade det. Spriten kostade 90 öre litern på den här tiden, berättar herr Nordin. Man drack ungefär lika stora mängder sprit som man gör nu för tiden, men man såg aldrig några alkoholister, berättar herr Norin, som tycker att man nu för tiden daltar alldeles för mycket med alkoholisterna och ger dem socialhjälp, som de sedan kan köpa sprit för.

I Hedvigsfors finns ju nu för tiden ett alkoholisthem, och det är av den anledningen som de här åsikterna om alkoholister kom fram.

Inspektör Hägg, eller förvaltare Hägg, som bodde på herrgården, lurade enligt herr Norin många bönder genom att köpa deras skogar alldeles för billigt åt bolaget. Förvaltare Hägg flyttade någon gång i början på 1900-talet, och efter honom har ingen bott konstant på herrgården.

Förvaltare efter Hägg blev Bovallius, som var bosatt på Strömbacka. Han kom en gång i månaden till avlöningsdagen till Hedvigsfors. Det var en förfärligt sträng karl, berättar herr Norin. Han vet att gammalkolrarna, som han säger, stod och darrade utanför kontoret när dom skulle in och hämta avlöningen.

Även amiral Lindman var en hård karl, anser herr Norin, och det var först när doktor Sundblad blev chef vid Iggesund som välståndet började skapas på Hedvigsfors. Doktor Sundblad var snäll och villevorkligen att arbetarna skulle ha det bra, menar herr Norin. Och det är på hans tid som tiderna har ändrats. Doktor Sundblad köpte 1923, berättar herr Norin, avverkningsrätten på skogarna till Strömbacka, Moviken och Hedvigsfors, och kort efteråt så inköpte han alla tre bruket. Han kunde göra det, eftersom amiral Lindman på den tiden hade det litet knapert med pengar och behövde sälja ifrån.

Skogarna, som Iggesundsbolaget då fick, var så gott som oanvända. Man hade drivit mycket litet i skogen. Herr Norin berättar att skogsarbetarna kunde hugga ungefär tre månader på vintern. Sedan gick de arbetslösa över sommaren, för att på hösten ta itu med kolvedhuggning, men de var alltså inte engagerade för hela året. Det var

Det var mest jordbruksarbetare, som bodde i Hedvigsfors tidigare. Lantbruket var stort och omfattade 300 tunnland. Speciellt på sommaren så behövdes det mycket arbetskraft, både till slåtter och skörd. Då kallades kolarna till bruket för att hjälpa till, och då gick de i långa, långa rader med liarna och slog. På lantbruket fanns ungefär 15-16 hästar, och omkring 40 mjölkkor, åtminstone fanns det 40 kor när fru Hammarströms mamma kom till bruket som mejerska 1919.

På själva bruket bodde inte mer än ca 20 personer vid den här tiden, men å andra sidan bodde ju många, många utanför bruksområdet i den omgivande trakten. Man kände naturligtvis alla på bruket, det gör man fortfarande. Nu är många utav de gamla arbetarbostäderna rivna, och så är också logen, vagnslidret, ladugårdarna och så vidare.

Så gott som samtliga familjer hade två kor. På somrarna släpptes korna ut på skogen. Korna skulle man ju sköta efter sin 10 timmars arbetsdag och på söndagarna. En del familjer hade gris också, och några stycken kunde ha höns. Herr Norin berättar, att de som hade koföda fick ungefär 40-60 öre mindre betalt per dag än de s.k. lösa arbetarna. De kalvar man fick efter korna, slaktade man och åt upp eller sålde dem, och då fick man 90 öre per kilo för kalvköttet.

Medan fru Hammarström och herr Norin var unga fanns inte mycket nöjen i Hedvigsfors. Det fanns en IOGT-loge, men ingen av dem var medlemmar där. Det var mest äldre personer som anslöt sig till logen, menar de, men deras föräldrar var inte anslutna. I deras ungdom fanns också en skytteförening i Hedvigsfors, som hade ganska många medlemmar. Skytteföreningen dog ut omkring 1916, tror herr Norin. Då byggde man en kraftstation i Hedvigsfors, och ledningarna till den var man så rädd om att man inte fick fortsätta skjuta längre. Skytteföreningen hade i alla fall en paviljong, en dansbana i Hedvigsfors, som låg nedanför affären, och där minns herr Norin att det ofta var dans. I hans ungdom, d.v.s. något senare, så dansades det ofta på Bloms loge i Våtmor. Det var en gubbe som hette Blom som hade den här logen, där det var ett fint dansgolv. Där brukade ungdomarna samlas till dans, och då skram-

lade man pengar, dels till gubben Blom själv för hyra utav logen, och dels till spelpengar. Spelmännen hette Sven Larsson, Valle Bergkvist och Kristion Johansson. De var alla tre mycket duktiga dragspelare. Logbalerna i Våtmo anordnades för ungdomen i trakten runt omkring, men de här tillställningarna dog ut när folkets hus i Bricka invigdes, och det var år 1939.

För att delta i sådana här logbaler skulle man vara minst fyllda femton år, och ofta var man både sexton och sjutton innan man började gå på logbalerna. Man bodde ganska isolerat i Hedvigsfors, och kom inte så ofta till andra trakter för att se sig om. Någon gång kunde det vara en fest i Kolugnshagen i Moviken, berättar man. Något midsommarfirande fanns inte i Hedvigsfors när herr Norin och fru Hammarström växte upp. Längre tillbaka, berättar de, har de hört talas om att det var logbal på en loge som numera är riven, och då delade bolaget också ut sill och öl till de anställda. Men det här var före sagesmännens tid. I herr Norins och fru Hammarströms ungdom så begav man sig till Hassela på midsommaraftonen, där det var bal. Herr Norin berättar särskilt att man räste aldrig någon majstång, det är senare tiders påfund.

I herr Norins och fru Hammarströms ungdom så fanns också någonting som kallades för bjudningsbal. Det var, då ungdomarna bjöd in varandra till dans. Det var flickorna, som bjöd in pojkarna eller vice versa, och då stannade man till kaffe och bröd. Några sådana här bjudningsbaler fanns aldrig i själva Hedvigsfors, men däremot minns sagesmännen att det anordnades ett par, tre gånger i den s.k. Flesmalogen och i Dala.

Ungängeslivet till vardags gick ut på att man kunde gå och hälsa på varandra, men det tycks inte ha varit så väldigt vanligt. De gamla kunde gå och titta in till varandra och dricka kaffe, men det var väldigt olika, individuellt.

Vid ett besök hos Evert Norin och Anna Hammarström i Hedvigsfors den 7 juli 1970 talade vi mest om fäboddriften i gångna tider.

Sex kilometer ifrån Hedvigsfors ligger Rossåsen, där det fanns ungefär åtta, nio stugor. Det var en Bjuråkersvall, d.v.s. det var bönderna ifrån Bjuråker som hade vallen där uppe.

En annan fäbodvall som herr Norin mindes är Nyvallen, som låg på Hasselavägen. Den är nu omgjord till sommarstuga.

Sebbervallen och Bäcksvinn var andra vallar som låg uppe på Rossåsen.

På vägen mot Hassela låg Trössnarven, en fäbodvall som ursprungligen var bruten utav finnar i trakten. Trössnarven användes utav bönder ifrån Brännås.

Mellan Rossåsen och Trössnarven låg fäbodvallen Staven.

Det var bönderna som hade sina djur på fäbodvallen, aldrig kolarna. I bondgårdarna hade man vanligtvis högst en ko över sommaren för att få lite mjölk. Det underlättade betydligt för hustrun i huset att de inte hade djuren att sköta om under den bråda tiden på sommaren då man hade slått och skörd.

Den 12 juni for man till valls och stannade sedan uppe över hela sommaren, för att vända tillbaka hem på Moses-dagen den 4 september. Till Rossåsen fanns det väg så man kunde köra ända fram, men det var en dålig väg och man måste binda fast de varor man hade på kärran för att kunna forsla upp dem på vallen. Till andra fäbodvallar gick det ingen väg, utan dit släpade man provianten. Det gällde t.ex. Nyvallen. För att komma dit körde man först med vagn till Rossåsen och därifrån släpade man med häst och släpa över skogen till Nyvallen.

Fäboddriften på Rossåsen tog slut ungefär 1940 tror herr Norin, och han sätter upphörandet med fäboddriften i samband med tillkomsten utav Sudsvallsvägen. Tidigare kunde nämligen korna gå lösa på skogarna, men efter stora landsvägens tillkomst blev det farligt, och därför måste man upphöra med driften.

Det var främst unga, ogifta flickor som var uppe på vallarna på somrarna, och de fick 10-15 kr per ko som de hade hande om under sommaren. Då skulle de naturligtvis också tillverka smör, ost och messmör.

Ibland så fanns det också äldre kvinnor på fäbodvallarna. Innan korna fördes iväg till fäbodvallen och då man hade riklig tillgång på mjölk, brukade man sätta långmjölk, minns fru Hammarström. Det var svårt att sätta långmjölk direkt på tätörten, och vanligtvis så satte man på gammal långmjölk som man hade kvar. Herr Norin minns emellertid, att man i hans föräldrahem brukade sätta på tätört.

All den mjölk som man fick uppe på fäbodvallarna sparade man för osttillverkningen. Man samlade mjölken i stora tunnor, som sattes i källarna, eller också kunde man förvara tunnorna i rinnande vatten, källvatten som var kallt, så att mjölken höll sig. Den måste vara ganska färsk för att kunna användas till osttillverkningen. Ostarna smordes in med messmör för att de inte skulle torka, och det var väldigt noga att de skulle vändas nästan varje dag, för att bli fina. Kittlarna som användes vid osttillverkningen skulle skuras utomordentligt noggrant. De skulle skina som en spegel. Till rengöringen brukade man använda fin sand.

Fru Hammarström minns att man i hennes föräldrahem använde gammal lingonsylt till rengöringen. Man hade då lingonsylten i kitteln och kokade upp den, och tydligen drog sylten åt sig oxider o.s.v., för kittlarna blev fantastiskt fina. Ett annat rengöringssätt var att använda konstgödsel. Det minns herr Norin ifrån sitt föräldrahem.

Flickorna som vistades uppe på fäbodvallen skulle ut och leta korna nästan varje kväll. Det var inte alla kor som ville vända hem till mjölkningen mot kvällen, och då måste man ut i skogen och leta efter dem. Herr Norin berättar, att flickorna var förfärligt glada om det kom någon upp och hjälpte dem att leta efter korna. Han minns också att då det åskade, var fäbodflickorna väldigt tacksamma för lite sällskap.

Det var mycket vanligt att ungdomen i trakten kom upp till fäbodvallen. Det var inte lika vanligt att pojkarna från Hedvigsfors kom, som alla bondpojkar ifrån Bjuråker kom upp. Det gäller Rossåsen, det här. Men det tycks i alla fall ha varit mycket vanligt med besök på fäbodvallen, och herr Norin berättar, att om man kom upp så fick man rycka in och hjälpa till i arbetet, t.ex. med disk o.s.v. hos flickorna.

Den första helgen efter midsommar kallades för ungdomshelgen, och då drog alla ungdomar i trakten upp till fäbodvallarna för att roa sig. Helgen därpå kallades för gammeldomshelgen. Då var det de äldre i trakten som gav sig upp, eller det var de äldre ifrån bondgårdarna som hade sina djur på fäbodarna, som då drog upp för att hämta proviant för första gången. De gamla förde då med sig upp socker och kaffe t.ex. till fäbodflickorna, och tog sedan hem ost och smör i kistor. De här första produkterna skulle då användas i slåttern. Herr Norin tror, att de gamla for upp minst en gång till under sommaren för att hämta hem mjölkprodukterna.

Den här traditionen med ungdoms- och gammeldomshelger var vanlig i hela Bjuråker och Delsbo. Det intygar både fru Hammarström och herr Norin. På ungdomshelgen gick det mest ut på att man skulle roa sig så mycket som möjligt. Herr Norin, som har varit med på sådana här ungdomshelger, minns emellertid inte att man dansade, utan det var mest att man lekte och stöjade och hade skojigt med flickorna. Herr Norin påpekar i det här sammanhanget att det oftast var ordentliga,

som han sade, flickor som var uppe på fäbodvallarna och att de höll noga på sig.

Evert Norins föräldrar brukade på somrarna hyra ett ställe som hette Källsjöbygget utav handlare Fridolfsson i Hedvigsfors. Källsjöbygget var inte en fäbodvall i egentlig bemärkelse, påpekar herr Norin, utan mera ett torp. Men där brukade familjen Norin ha sina kor över sommaren. Det var modern, d.v.s. gamla fru Norin, som bodde där över somrarna och hade hand om dels familjens egna kor, men också andra, som hon tog emot från andra familjer. Sammanlagt brukade hon ha hand om ungefär 14-16 kor. I sjutton år minns herr Norin att modern bodde på Källsjöbygget på somrarna, och där gick livet som på en vanlig fäbodvall, med tillverkning utav ost, messmör, smör o.s.v. Han minns också att modern brukade tillverka någonting som kallades för pank. Då kokade man ihop grädde och sötmjök med vassla, kryddade med anis och lät det koka ihop tills det blev en tjock, gul gröt som man bredde på smörgås, och det lär ska ha varit fantastiskt gott. Pank tillverkades till slåttern och en gång innan man for hem från vallen på sommaren. Förutom fru Norin så var det två andra äldre damer, som hade kor att sköta om i Källsjö på somrarna. Evert Norin minns, att han som liten pojke fick hjälpa till med att leta kor i skogen. Man brukade locka dem med mjöl, minns han, för att få dem att komma hem till kvällen. Han berättar också att en del familjer försökte med trolldom, för att på olika sätt få kreaturen att vända hem till mjölkningen, men han vet inte vad den här trolldomen gick ut på.

"Kuckel" som han kallar det, var vanligt då djuren var sjuka och t.ex. då de hade blivit ormstungna. Det fanns en hel del gamla i trakten som kucklade, berättar herr Norin, men han vet inte närmare, vad kucklet bestod av.

Då vi talar om kosthållet, berättar fru Hammarström att man i hennes föräldrahem alltid tillverkade smör, som man lämnade in i affären i Hedvigsfors. Det var mycket vanligt att man gjorde det i trakten, och i utbyte mot smöret tog man t.ex. kaffe, socker, vetemjöl och andra produkter, som man inte hade på gården.

Dricka tillverkades i så gott som alla familjer på den här tiden, framför allt till slåttern, men många bryggde så mycket så att de hade för hela året.

Lin- och ullberedning var mycket vanligt i gångna tider. Evert Norins mamma har t.o.m. tillverkat vadmal själv, berättar han. Hon hade en vattendriven stamp i närheten av gården där hon kunde stampa vadmal.

Fru Hammarström berättar att hon själv hade får, efter vilka hon beredde garn. Lin har hon också tagit reda på själv. Hon berättar att linvävarna, som var ungefär 60-70 alnar långa, brukade bredas ut på snön för att blekas.